

Gabriela Porębina

Nowele orientalne Nikołaja Tichonowa lat dwudziestych

Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze 10, 77-81

1987

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nowele orientalne Nikołaja Tichonowa lat dwudziestych

Gabriela Porębina

W świadomości masowego czytelnika Nikołaj Siemionowicz Tichonow (1896—1979) funkcjonuje przede wszystkim jako poeta, autor rewolucyjnych ballad, poematów *Sami* i *Kirow z nami*, cyklów poetyckich. Tymczasem Tichonow był również prozaikiem i jego spuścizna prozatorska nie ustępuje ilościowo poetyckiej, bo stanowi (sądząc po ostatnim siedmiotomowym wydaniu¹) co najmniej połowę jego twórczości. Przy czym Tichonow bardzo cenił sobie trud prozaika, widząc w tym możliwości rozszerzenia horyzontów twórczych.

Twórczość N. Tichonowa, zwłaszcza poetycka, doczekała się ogromnej liczby opracowań krytycznych i naukowych, które jej towarzyszyły w miarę publikacji poszczególnych tekstów. W niniejszym szkicu zostaną wykorzystane głównie publikacje książkowe: monografia Josifa Grinberga, Władysława Szoszyna i zbiorowa księga jubileuszowa wydana z okazji 75-lecia pisarza, ponadto opracowania podręcznikowe². Poruszono w nich wiele zagadnień istotnych: wyczerpano właściwie informacje biograficzno-historyczne, wypowiedziano wiele ważnych spostrzeżeń na temat tradycji, powiązań ze współczesnym i wcześniejszym kontekstem literackim, a także przeanalizowano poetykę tekstów. W niniejszym szkicu

---

¹ I. Николай Тихонов: *Собрание сочинений в семи томах*. Москва 1974.

² Zob.: И. Гринберг: *Николай Тихонов*. Москва 1952; И. Гринберг: *Творчество Николая Тихонова*. Москва 1972; В. А. Шошин: *Поэт романтического подвига. Очерк творчества Н. С. Тихонова*. Ленинград 1976; *Русский советский рассказ. Очерки истории жанра*. Ред. В. А. Ковалев. Ленинград 1970; Н. Венгров: *Н. С. Тихонов*. В: *История русской советской литературы*. Т. 3. Ред. А. Т. Дементьев. Москва 1968; *Творчество Николая Тихонова. Исследования и сообщения. Встречи с Тихоновым*. Библиография. Ред. В. А. Ковалев, В. А. Шошин. Ленинград 1973, там szczególnie artykuł: Э. А. Шубин: *Тихонов — новеллист (заметки о поэтике ранней прозы)*.

cu na podstawie istniejących ustaleń skoncentruję swoją uwagę na problemach znaczeń globalnych, wpisanych w tekst, a nie dopowiedzianych lub sformułowanych w sposób kontrowersyjny w dostępnych mi opracowaniach. Należy jeszcze dodać, że przedmiotem rozważań w niniejszym szkicu są utwory artystyczne Tichonowa lat dwudziestych (1925—1931) o tematyce Wschodu: Azji Małej i Średniej, a także Kaukazu³. Pomijam natomiast utwory o europejskiej przestrzeni, a także prozę późniejszą, lat trzydziestych, wojenną i powojenną, różnotematyczną i różnogatunkową, która zasługuje na odrębną analizę.

Wybrane przez mnie nowele N. Tichonowa wychodziły pod wspólnymi tytułami (*Drogi Wschodu*, *Wieczny tranzyt*, *Ryzykowny człowiek*, *Kaukaz*), jednakże z wyjątkiem cyklu reportaży literackich *Koczownicy* nie noszą znamion cyklicznego podobieństwa, wspólnoty jakiegś przewodniej dominanty. Przeciwnie, nowele Tichonowa są bardzo urozmaicone gatunkowo, fabularnie, ideowo, tym samym trudno o nich pisać łącznie. Są jednak pewne elementy ideowo-problemowe, które pozwalają zrekonstruować określony wspólny model treści naddanych prozy Tichonowa, w tym także wybranych dla tego artykułu nowel o tematyce Orientu.

Już wybór przestrzeni dokonany przez pisarza stawia przed odbiorcą problemy egzotyki, orientalizmu, które były eksponowanymi toposami w okresie romantyzmu i do dziś kojarzą się z literaturą romantyzowaną.

Badacze Tichonowa słusznie stwierdzają, idąc śladem samego twórcy, że lubił on Wschód, lecz jednocześnie akcentują, że dokonał demaskacji egzotyki, „falszywej egzotyki”, pokazując Wschód w sposób zracjonalizowany, ze znajomością realnej rzeczywistości. Podkreśla się także antykolonialną atmosferę wschodnich utworów Tichonowa, który jest przeciwstawiany w tym względzie Rudyardowi Kiplingowi (1865—1936).

Sądzę, że przeciwstawienie Kiplingowi nie wnosi ciekawych rezultatów w badanie twórczości Tichonowa, bo jest on po prostu pisarzem innym, niż jego angielski poprzednik i inne ich interesowały sprawy. Ciekawsze natomiast są zestawienia Tichonowa z innymi pisarzami radzieckimi, którzy nie mniej niż on intensywnie eksploatowali tematykę Wschodu, zwłaszcza radzieckiego. Byli to Piotr Pawlenko, Michaił Priszwin, Wsiewołod Iwanow, Władimir Ługowski, Aleksandr Fadiejew i inni.

Istotnie, Tichonow, jak i wymienieni jego współtowarzysze, zrobili bardzo dużo dla utrwalenia w literaturze pięknej radzieckiego internacjonalizmu, nowej kultury — całościowej w swej wielości.

³ Są to opowiadania: *Вамбери* (1925), *Друг народа* (*Przyjaciel ludu*, 1926), *Халиф* (*Kalif*, 1927), *Чайхана у Лаби-Хоуза* (*Zajazd nad Labi-Chouza*, 1927), *Бирюзовый полковник* (*Turkusowy pułkownik*, 1917), *Камуфляж* (*Kamuflaż*, 1929), *Кочевники* (*Koczownicy*, 1931), *Кабанья история* (*Historia z oduńcem*, 1931), *Клятва в тумане* (*Przysięga we mgle*, 1932), *Горькая застава* (*Gorzka rogatka*, 1932).

Już spełnienie tego zadania zakłada pewien antyegzotyzm, gdyż wymaga gospodarskiego spojrzenia „od wewnątrz” na kreowany świat. We wszystkich opowiadaniach wschodnich Tichonowa obserwujemy proces przetwarzania tajemniczej egzotyki w codzienną rzeczywistość, choć jest to rzeczywistość różniąca się od europejskiej. W reportażach *Koczownicy* wielokrotnie eksponowana jest codzienność pustyni, która jest egzotyczna tylko dla przybysza z zewnątrz, dla mieszkańców Turkmenii natomiast w tym samym stopniu egzotyczne są wielkie lasy. Narrator Tichonowa nigdy nie plasuje się na pozycji zewnętrznej, przeciwnie, jest zawsze wewnątrz, wszystko rozumie, świat przedstawiony jest przez niego zasymilowany. To się odnosi zarówno do opowiadań azjatyckich, jak i kaukaskich. W ten sposób świat przedstawiony pozostaje światem „innym”, lecz znanym i zrozumiałym.

Na takim gruncie dokonuje się zetknięcie dwóch par kultur: europejskiej i azjatyckiej, socjalistycznej i feudalnej. Zderzenie to stanowi o konflikcie opowiadań i rozwoju akcji. Tichonow nie upiększa Wschodu, widzi jego ciemnotę, okrucieństwo ludzi, przyrody i klimatu. Daje pierwszeństwo kulturze europejskiej i socjalistycznej zarówno w planie gospodarczym (kołchozy, o których mowa w *Koczownikach*, cywilizacja techniczna, o której marzy bohater *Turkusowego pułkownika*), jak i etycznym (wyzwolenie kobiety, o czym mowa w *Koczownikach* i w *Przysiędze we mgle*, walka z samosądami, np. *Zajazd nad Labi-Houza*).

W ten sposób Tichonow służy idei wyzwolenia Wschodu z jego pseudotajemnicami, z zachowaniem jego autentyczności narodowościowej i obyczajowej.

Głęboko i mądrze rozstrzyga Tichonow miejsce i rolę Europejczyków, a zwłaszcza Rosjan, w krajach azjatyckich i kaukaskich. Są oni nosicielami kultury europejskiej i radzieckiej, co realizują poprzez wykonywanie różnych funkcji: techników (Tierientiew w *Kamuflażu*), sekretarzy (Rewko w *Turkusowym pułkowniku*), turystów (Szwecow i Molc w *Przysiędze we mgle*) i innych. Oryginalność Tichonowa polega na tym, że nie obciąża tych postaci nadmiernym bagażem cnót. Są to zwykli ludzie, niekiedy nawet o ograniczonych możliwościach intelektualnych (Tierientiew w *Kamuflażu*, Zierninin w *Gorzkiej rogatce*, pułkownik Wiediernikow i Rewko w *Turkusowym pułkowniku*), jednakże pełnią i uosabiają ważne funkcje i sprawy, które zleca im „zaplecze”. W *Przysiędze we mgle* otrzymuje ono symboliczne określenie: „Moskwa”. Moskwa to wcielenie sprawiedliwości, wolności, kultury, siedziba ludzi z „czystym sercem”, takich, jakim był Wamberi, uczonego węgierskiego XIX wieku, który przeniknął z Turcji do Buchary i nie zginął mimo wielu niebezpieczeństw, ponieważ dobrze życzył ludziom, których kulturę i język studiował. Tak właśnie ukazał Tichonow tego uczonego w opowiadaniu dla młodzieży, zapożyczając tytuł od jego nazwiska: *Wamberi*.

Rosjanie w opowiadaniach o radzieckiej tematyce również mają dobrą wolę w stosunku do tubylców, dają im wiarę w istnienie prawa i cywilizacji ułatwiającej życie i w tym tkwi ich siła, nad jaką zastanawia się jeden z bohaterów *Zajazdu nad Labi-Houza*, bezrolny Uzbek. Rosjanie w opowiadaniach Tichonowa nie przytłaczają azjatyckich tubylców; są razem z nimi, dzielą się doświadczeniem, pracują, sami wrastają w ich kulturę, tworzą jeden naród — radziecki. W tym chyba tkwi najważniejsze przesłanie ideowe nowelistyki Tichonowa.

Pisarz nie poucza czytelnika, nie faworyzuje ani nie strofuje bohaterów, lecz jest z nimi na równych prawach. Takie zobiektywizowane spojrzenie na świat przedstawiony było typowe dla literatury lat dwudziestych; Tichonow w swych wczesnych opowiadaniach jest jej wiernym przedstawicielem.

Obiektywizm ten osiąga głównie poprzez zdynamizowanie akcji, uaktywnienie bohaterów w planie myśli i działania, przy jednoczesnym maksymalnym ograniczeniu bezpośrednich interwencji autorskich. Dlatego główną dominantą świata przedstawionego jest działanie, okazjonalna wymiana poglądów między bohaterami, niekiedy w dyskretnym przekazie narratora, i opis sytuacyjny, pozbawiony nadmiernej romanetyzacji.

Świadomość zdynamizowanej akcji potęguje ten fakt, że opiera się ona najczęściej na toposie drogi. Wędrują bohaterowie *Kamuflażu*, *Koczowników*, *Przysięgi we mgle*, wędruje nieustannie Wamberi. Starożytny topos drogi znamionuje ciągły rozwój bohaterów, dążenie do określonego celu. Dzięki toposowi drogi nowele Tichonowa nie mają zamkniętej pointy; pozostają otwarte — ich bohaterowie dążą ku przyszłości, rozwojowi, pokonaniu przeszkód.

Габриеля Порембина

ВОСТОЧНЫЕ РАССКАЗЫ НИКОЛАЯ ТИХОНОВА ДВАДЦАТЫХ ГОДОВ

Резюме

В настоящей статье анализируются рассказы Н.С. Тихонова на тему Востока — Азии и Кавказа, написанные в двадцатые годы (1925—1932), со стороны их общего значения. Каждое из исследуемых произведений отличается большой степенью объективизма и рационализма в изображении представленного мира.

Этой объективизации сопутствуют динамика действия и самостоятельность героев, вытесняющих вмешательство повествователя. При этом всегда две плоскости — представленного мира и повествования — близки друг другу.

Такой прием служит реализму анализируемых произведений, лишению их чрезмерной экзотики.

В представленном мире видим столкновение двух культур и двух систем: европейской и азиатской, социалистической и феодальной. Симпатия автора и читателя направляется на первые звенья оппозиционных пар: европеизм и социализм. В результате получаем образ новой, создаваемой советской действительности — единой в своем многообразии. Эта действительность показывается как динамичный процесс, чему служит использование древнего топоса пути, постоянного движения вперед.

Gabriela Porębina

NIKOLAJ TIKHONOV'S ORIENTAL STORIES OF THE TWENTIETH

Summary

The essay analyses N. S. Tikhonov's orient describing stories. Every of the stories under examination (their total number is nine) is characterized by the high extent of the objectivization and reality of the represented world. This is due to the dynamics of the plot and circumspection of the narrative devices, making that these two planes, of the narration and of the represented world, are close. This adds to the realism of the stories, to their anti-extism.

The represented world is the clash of two cultures and two social systems — European and Asiatic, socialistic and feudal. The author is attracted by the former elements of the opposition — the European and socialistic ones. In result we acquire the image of the newly arising reality of the Soviet Union, comprehensive in its multiplicity. The assimilative processes occur in the run of a dynamical plot involving the ancient topos of the way, of wandering.